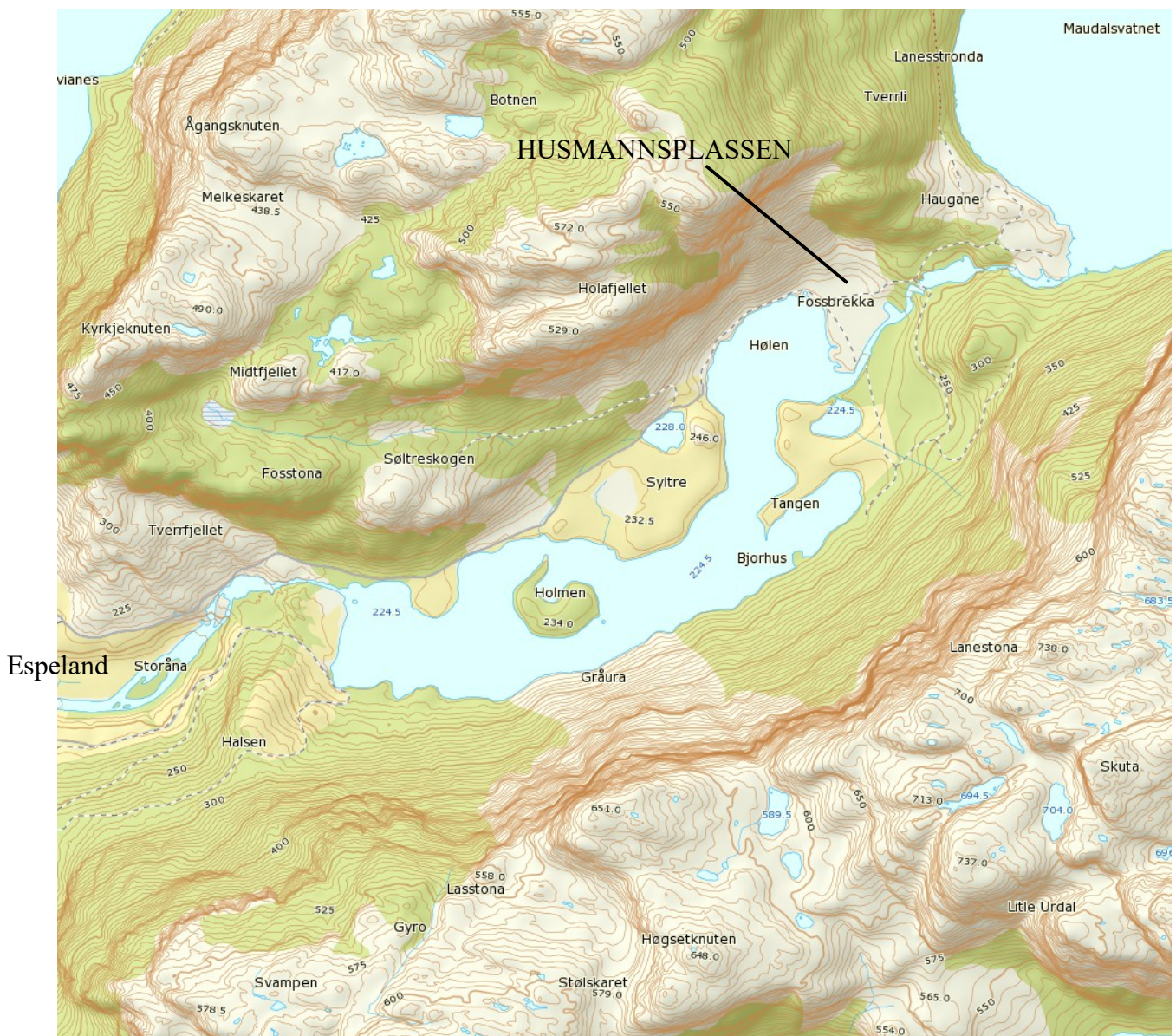

Fossbrekka i 2017

En husmannsplass på Espeland

av
Paul Tengesdal

Husmannsplassen Fossbrekka ligg ved den gamle kirkeveien mellom Espeland og Maudalsvatnet, omlag 2,5 km fra Espeland. Vegen til Fossbrekka er god skogsveg og stengt for almen trafikk. En vandring langs denne vegen gir naturoppleving for de fleste med store fosser, urørt natur og ingen bebyggelse.

LITT AV NATUREN INN TIL FOSSBREKKA

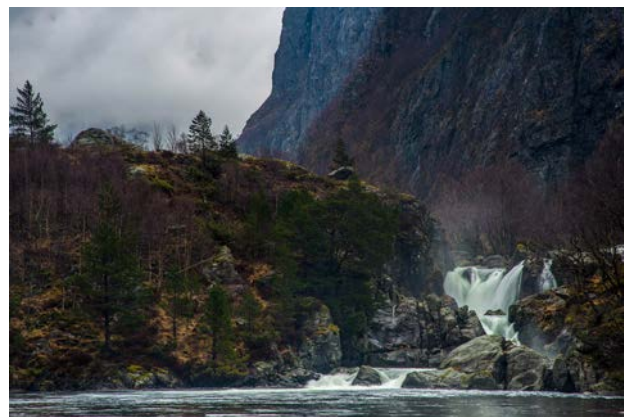
Her ser vi hele dalen fra Espeland til Fossbrekka.

*Flatene nedenfor Fossbrekka er en yndet familie teltplass for overnatting.
Og her er Volkswagen i 2015 når de skulle lage en verdens-kampanje for sin nye California-versjon.
Bilder herfra ble spredd over hele verden.*

Nedre fossen med den store jettegryta.

*Vill og vakker urørt natur. Mange geologiske fenomener samlet på ett og samme sted.
Et område som grunneierne har tatt vel vare på.*

Husmannsplassen Fossbrekka med jorder og rydningsrøyser omkring.

KIRKEVEIEN MAUDALSVATNET - ESPELAND

Fremdeles er det spor etter den gamle kirkeveien som gikk fram til Maudalsvatnet. Dette var en ride- og kløv-sti, og gikk fra Espedal og like til vatnet. I ura ved Hølen gikk den høgt oppe i lia ovenfor ura. Vegen lenger nede i dalen er godt synlig slik bildene viser. Nedre Maudal hørte tidligere til Bjerkreim sokn i Helleland prestegjeld, helt fram til 1964 da garden vart overført til Gjesdal kommune.

Og i gammel tid var kirkevegen fra Maudal ned til Bjerkreim med båt over Maudalsvatnet, eller langs stien langs vatnet, framom tunet i Lanes, siden framom husmannsplassen Fossbrekka og ned til Espeland og videre til Bjerkreim kirke, eller til prestegården på Helleland. Det er langt!

FOSSBREKKA

KAMPEN OM KRAFTUTBYGGING I FOSSBREKKA

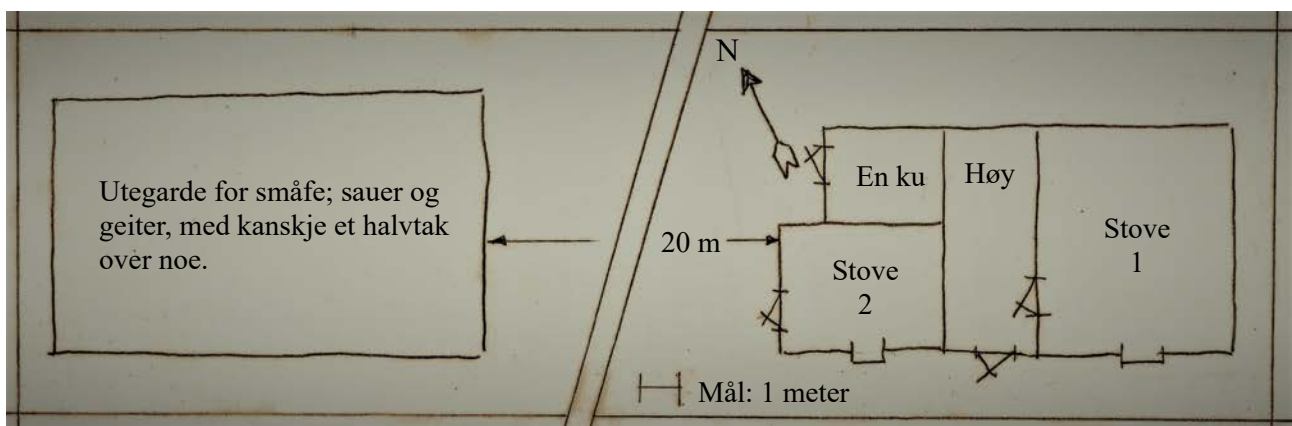
Småkraft AS ville bygge småkraftverk i Fossbrekka og i Storeåna nærmere Espeland, og det var satt en høringsfrist til 31. mars 2017. Dette gav grunneierne på Espeland «blod på tann», og Aslaug Marie Undheim opprettet den 14. februar Facebook-gruppa: «Fossbrekka sine vener – Ta vare på natur og idyll i Fossbrekka». Det resulterte i stort engasjement og protest blant mange, og gruppa fikk raskt over 1000 medlemmer, både fra Bjerkreim, hele Sør-Rogaland og fra utlandet.

Aslaug Marie gjennomførte to åpne turer, søndag 19 og søndag 26. mars, inn til Fossbrekka med folk som kunne fortelle om den særpregede geologien, og om sine naturopplevelser i området. Kanopadling vart gjennomført i det stupbratte fossefallet og gjennom elvestryket nedenfor. Det vart lagt ut naturbilder fra mange dyktige fotografer – og de utbyggingskåte politikerne stilnet av etterhvert når de innsåg hvilke «myke» kvaliteter som det stod om i dalføret. Enden ble at Småkraftverk AS trakk sin søknad – og Fossbrekka er reddet for framtidig kraftutbygging.

HUSTUFTEN I FOSSBRAKKA

OPPMÅLING AV HUSET

Hustuften er svært sammenrast, men ut fra det vi vet om bolighuset og synlige spor som vi ser i marka, kan det likevel settes opp et grunnriss av huset slik det var, når det vart forlatt i 1890. Det er rikelig med stein i området som ble nyttet i vegger, og huset har nok bare hatt to vinduer, ett i hver stove. Det finnes ingen tegn til grue, så oppvarmingen må ha vært ved støpejernovner. Høyet må ha blitt tatt inn gjennom en luke/dør i bakkant av huset. Det synes mest helt uvirkelig at det i 1865 bodde hele tre familier her med i alt 11 personer, langt over hva som kunne brødfødes på denne plassen – Det gav svelt og armod for alle, noe som vi kjenner til.

FOLK SOM BUDE HER

Det ser ut for at Fossbrekka først vart tatt i bruk som husmannsplass omkring 1855. Da finner vi Gunder Andreasson (1806-1886) og Berthe Karlsdatter (1818-1889) med sine to små barn boende på denne plassen. Berthe hadde en søster, Asserene, som var gardkone i Lanes, og det var nok dette som gjorde at Gunder og Berthe havnet i Fossbrekka.

Det vart tronge kår i Fossbrekka, plassen gav knapt utbytte for en familie, og en vinter budde her på det meste heile tre familier, det vart trangbølt og langt over hva denne plassen kunne fø. I 1865 budde Gunder og Berthe her med to av barna sine, i tillegg til brødrene Torkild og Torgier med sine koner og tre barn – det blir i alt 11 personer som skulle brødfødes. Da vart det svelt og armod for alle.

Og så var Gunder så uheldig at han skada seg under et arbeid på en fjøsmur ute i bygda. De bala med en stor stein og så glapp taket for arbeidskameraten hans. Gunder fekk heile tyngda aleine. Han fekk brokk og kink i ryggen og vart aldri helt arbeidsfør etter dette. Dermed rauk mye av familieinntekten.

Det har blitt skrevet en del om husmennene i Fossbrekka og den armod de levde i, som skyldes overbefolkning på plassen, helsetilstanden og at avlingen sviktet. Det er vanskelig for oss i dag å forstå hvordan livet kunne arte seg for slike husmenn som ikke hadde mat på bordet hver dag og måtte ut på tiggerferd. Her skal bare nevnes et par fortellinger om hvor hardt de hadde det:

Det var slik at da Abraham på Espeland bygde nytt hus hadde de ikke gravet ut potetkjeller, så de hadde potetene på loftet i stedet. Men der tørka de opp og vart så beiske at de ikke var etende, så de ville bare kast dem. Da Torgier hørte det, spurte han om å få ei bøtte av dem, han tenkte mest på de stakkars små barna sine som manglet mat. Det fekk han, og de kokte potetene og åt seg mette. Men da fekk alle slikt laust liv og vart så sjuke at det stod om livet. Men alle stod seg over. Det kom på tale i fattigstyret at folka i Fossbrekka måtte få hjelp, men da sa presten: «Di i Fossbrakka spiser for meget!»

Huset i Fossbrekka brann ned. Alle fekk komme seg ut i tide og ingen vart skadet. Så fekk de bu i Lanes til de fekk seg opp nytt hus. Men noen dager før arbeidsfolka skulle koma og ta på med bygningsarbeidet, måtte Berthe i veg til Dirdal for å hent korn, de var så og seie matlause. Folk hadde vært hjelpsomme og fått husmuren til att, tømmeret låg på plass og bygningsmennene var ventende. Berthe gikk Mjådalen og kom til Veen, der traff ho Tønnes og han lova å male kornet. Så fekk ho mat og kvilte litt, og gjekk så opp Vinjabakken, framom Vinjastølen og Fossankråa og vidare nord Dyrkoll til ho kom ned til Dirdal. Hja handelsmannen kjøpte ho korn, fekk kvila litt, og tok så på heimveg att med ei halv tønne rug på ryggen. Seint på kvelden kom ho fram til Veen, Tønnes mol kornet mens ho kvilte. Så fekk ho mjølet på ryggen att. Heile natta gjekk ho, og kom ikke heim før sola rann. Nå hadde de mjøl, så nå kunne bygningsmennene komme.

Berthe hadde en uekte son som heitte Bernt-Olias. Han var forlova med Anette Asgautsdatter Lanes. Men i Lanes var de så fattige at de ikke kunne gjøre noe bryllup for dem, så de gikk til fots til Helleland for å bli vigde, og Karl, bror til Alette, var med som vitne. Etter vigselen vart det sjau med presten. Han meinte han fekk for lite betaling for bryet. «Tenk bare tolv kroner, bjerkreimbeboerne pleier at betale tyve,» sa han. Men da vart Karl sint, han slo i bordet og tok att alle pengene. «Loven seier at for vielse skal offeret være 1 ort og 16 skilling, det vært 1 krone og 30 øre!» sa han og la så mye på bordet til presten.

Bernt-Olia og Alette budde ei tid i Maudal, men det var svært smått for dem. Han var helseveig og kunne ikke arbeide og de hadde to små jentunger. Til slutt ruslet de ut stronne forbi Lanes til Fossbrekka. Der var det også svært ringt stelt, med mange barn og lite mat. Likevel tok de i mot dem som kom. Men de hadde ikke rom i stova til så mange, derfor laga de til et lite rom mellom høystaen og stoveveggen, der budde Bernt-Olia med sine.

De hadde ei ku i Fossbrekka da, og ho fødte en kossekalv. De ville fø ham fram så de kunne få ei ku til, men de hadde ikke plass i fjøset, så de hadde ham i en garde i limakråa i stova. Der

hadde kalven det godt og varmt og koselig i hop med barna.

Da det hadde gått ei tid, vart de så matlause at Berthe tok avsted til Veen og tala med Tønnes som var fattigforstander. Han følgte til Fossbrekka og ville sjå til hvordan det stod til. Da han fekk sjå kalven i stova tok han den ut og den vart slakta. Men snart var kalven oppeten, og så var det like gale. Da Gunder og Berte vart gamle og hjelpeløse kom de ut på legd (i pleie hos andre). Gunder døde i 1886 og Berthe i 1889.

Etterhvert skjøna Bert-Olias og Alette, som var igjen i Fossbrekka med barna, at dette ikke gikk lenger. De ville til Tollei Malmei som nå hadde blitt fattigforstander. De rusla til Espeland alle i sammen. Bernt-Olias gjekk og rangla og støtte seg på en lang stav og hosta og kråmta, og barna sutra og gret for de var så svoltne og trøtte. Da de kom inn til Ivar Veen på Espeland, fekk de mat og fekk kvila seg lenge. Så tok de på veg att og kom om kvelden fram til husmann Gabriel Leivson på Malmeim, og var der om natta. Om morgenen fann de Bernt-Olias død i senga si. Året etter, i 1890 døde Alette og sokna tok seg av de to småjentene. Slik vart slutten for folka i Fossbrekka, og plassen vart siden lagt øyde.

KILDER:

«Gamalt fraa Bjerkreim» av Jørgen Skjæveland

«Bjerkreimboka» av Lisabet Risa

Oppmåling med foto av Paul Tengesdal

Forøvrig:

Foto fra de mange besøkende i dalen

Aaland Gård, juni 2017

Paul Tengesdal